

**Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

Tézisek

Szélinger Balázs

**Magyarország és Etiópia
Formális és informális kapcsolatok
a 19. század második felétől a II. világháborúig**

c. doktori értekezéséhez

**Szeged
2008**

I. A kutatás célja, forrásai és módszertana

Értekezésünk alapvető célkitűzése, hogy bemutassa a Magyarország és Etiópia közti kapcsolatokat, azok kezdeteitől a második világháborúig. E kapcsolatok lehetnek formálisak (kereskedelem, politika) és informálisak (utazási irodalom, sajtó, fikció). A témaválasztást elsősorban az indokolta, hogy az imperializmus korszakában Etiópiát nem sikerült gyarmatosítani, így egyetlen független fekete-afrikai országgént Magyarországon fokozott érdeklődés élt iránta.

Dolgozatunk írásához egyaránt felhasználtunk primer és secunder forrásokat. Magyarországon az Országos Levéltár, az érdi Főrajzi Múzeum irattára és a békéscsabai Munkácsy Múzeum adattára, külföldön pedig a londoni Public Record Office, a fiumei Drzavni Arhiv és a Walesi Levéltár szolgáltatott hasznosítható dokumentumokat számunkra. E dokumentumok jelentős részét elsőként dolgoztuk fel. Természetesen használtunk már kiadott dokumentumgyűjteményeket is, illetve mindvégig a magyar és idegen nyelvű történeti szakirodalom lehető legteljesebb feldolgozására törekedtünk. Munkánk alapvetően kronologikus jellege mellett, igyekeztünk az adott események minél szélesebb spektrumú bemutatására. Értekezésünkben bőségesen használtunk fel szemelvényeket, mert úgy érezzük, hogy ezek tartalma, érvelése, korabeli stílusa és nyelvezete nélkül dolgozatunk szegényebb lenne.

II. Az értekezés szerkezeti felépítése

Disszertációnk négy nagyobb fejezetre oszlik, amelyeket további alfejezetek tagolnak. A fejezetek a következők:

Az I. fejezet a magyar–etióp kapcsolatok korai kibontakozásától az első világháború kitöréséig tart. Bemutatjuk a magyar sajtó egyre fokozódó érdeklődését az etióp térség iránt és tárgyaljuk a legkorábbi utazókat. Franz Hassen az első „magyar” (véltetően szász származású), aki eljutott Etiópiába és évekig ott is élt. Gróf Zichy Vilmos és az ismertebb gróf Teleki Sámuel egyaránt az arisztokrata vadász-felfedező típusba tartoznak, de kuriózum, hogy előbbi zsoldosként harcolt az etiópok ellen az egyiptomi hadseregben.

Külön alfejezetet szentelünk az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország korabeli kapcsolatainak bemutatására, elsősorban az olasz imperializmus vonatkozásaira koncentrálna. Nézetünk szerint Olaszországot afrikai kudarcai (1887, 1896) erőteljesen motiválták a Hármas Szövetségben való tagságának meghosszabbítására, jóllehet komoly feszültségek voltak a

tagok között. A Monarchia ugyanakkor nem nézte jó szemmel Olaszország afrikai próbálkozásait, mert ez a Hármasszövetség európai befolyását csökkentette.

Ugyancsak bemutatjuk a kereskedelmi kapcsolatok kiépülését az első sikeres üzletemberek (sőt egy üzletasszony) karrierjétől kezdődően, a kereskedelmi egyezményen át (Höhnel missziója, 1905) az addisz-abebei osztrák–magyar konzulátus felállításáig (1912). Mindeközben szólunk a Monarchiába látogató etióp követségekről is (1907, 1914).

A fejezet további részében újabb adalékokkal szolgálunk Inger Károly (Szulejmán ibn Inger Abdullah) kalandos életéhez. Rámutatunk, hogy Inger járt ugyan Afrikában, de az általa leírtak jelentős része kitaláció. Ugyanakkor bizonyítjuk, hogy Inger szomáliai „gyarmatszerző” tevékenységét a korabeli magyar kormány is támogatta. Részletesen elemezzük gróf Königsegg Lajos három Etiópiához kötődő regényét, külön kiemelve azt a nézetünket, hogy a szerző feltehetően számos valós eseményt szőtt munkájába.

A II. fejezet a két világháború közti korszakot tárgyalja. E korszak jellegzetessége, hogy hivatalos diplomáciai kapcsolat egyáltalán nincs Etiópia és Magyarország között, ennek ellenére több tucatnyi kivándorlóról tudunk. Több esetben részletes életrajzot tudunk adni, így elemezzük a kivándorlás motivációit is. A kalandvágy és a személyes balsors mellett nem elhanyagolható Trianon hatása sem, amit bizonyít az a tény, hogy az Etiópiában letelepedő magyarok között ebben a korszakban zömmel értelmiségieket találunk (orvosok, volt katonatisztek, bankárok), akik Magyarországon megélhetési nehézségekkel küszködtek. Részletekbe menően mutatjuk be a két orvos (dr. Mészáros Kálmán és dr. Sáska László) afrikai pályafutását, etiópiai letelepedésüktől kezdve az olasz–etióp háborúban és az olasz megszállás alatt elszünetelt megpróbáltatásaikig. Írunk a két legsikeresebb etiópiai magyarról, Gajdács Mátyásról (aki 1911 és 1965 között legtovább élt ott) és Dörflinger Sándorról. Ők ketten mondhatták csak el ebben a korszakban, hogy számításaik anyagi téren is bejöttek. Gajdács, aki preparátorként tevékenykedett, nemzetközi hírű ornitológussá képezte magát, s Etiópia madárfaunájának első leírása is az ő nevéhez fűződik.

A III. fejezet az 1935–1936-os olasz–etióp háborúval és az azt övező nemzetközi (népszövetségi) konfliktussal foglalkozik, s azt hivatott bemutatni, hogy az etiópiai háború, közvetett módon, jelentősen befolyásolta Magyarország külpolitikáját. Részletesen elemezzük az ügy minden aspektusát. Magyarország egyetlen szövetségese 1935-ben a fasiszta Olaszország volt, így igen kellemetlenül érintette a háború. Egyrészt azért, mert az olasz haderő Afrikában volt lekötve, ami kétségessé tette Olaszország közép-európai befolyását Magyarország érdekében. A Gömbös Gyula vezette magyar kormányt mindez elsősorban a revízió miatt érintette, hiszen 1935-ig – amint az több dokumentumból kiderül – a békés

revízió volt az elképzelés, Olaszország diplomáciai támogatásával. Másrészt, némiképp váratlanul, a Népszövetség elítélte Olaszországot az etiópiai agresszió miatt, s Magyarország is színvallásra kényszerült a hírhedt szankciók ügyében. A kínos és kényes szituációban a magyar külügy kapkodva és személyes indulatoktól sem mentesen, végül a tartózkodás mellett döntött. Ezzel azonban magára vonta a nyugati hatalmak haragját, akik az esetben azt látták, hogy Magyarország hűtlenné vált a Népszövetséghez, s ezzel a „kollektív biztonság” politikájához is.

Az ügyben számos magyar közéleti személyiség is megszólalt, akik közül Herczeg Ferenc (mint a Revíziós Liga elnöke) és gróf Bethlen István írásait részletesen is elemezzük, csakúgy, mint az esettel kapcsolatos országgyűlési felszólalásokat. Nézetünk szerint az 1935–1936-os események nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Magyarország Németországban keresse az első számú szövetségest, immár a katonai revízió lehetőségét fontolgatva.

Beszámolunk a magyar sajtó magatartásáról is, amelynek túlnyomó része, engedve a politikai nyomásnak, igazságos háborúként tálalta az olasz agressziót. A kevés kivételek közé tartozott a Századunk c. folyóirat, amelynek főszerkesztője, Csécsy Imre máig tanulságos vitát folytatott a tekintélyes (de a konfliktusban a háborút igazoló) Ignotusszal. Külön felhívjuk a figyelmet a határon túli (kolozsvári) Korunk c. folyóiraatra, amely nem volt kitéve a magyarországi nyomásnak, így szabadon és tárgyilagosan elemezhetette az olasz fasizmus jellegét.

Ugyancsak bemutatjuk a magyar katonai megfigyelő, Németh József százados tevékenységét, illetve becsületes objektivitása következtében kialakuló kálváriáját. Németh ugyanis leplezetlenül beszámolt az olasz hadifelszerelések gyenge állapotáról és az olaszok által elkövetett háborús bűncselekményekről, s az esetből kisebb olasz–magyar diplomáciai botrány kerekedett. Németh Józsefhez hasonlóan feltárjuk két magyar haditudósító, Faragó László (Ladislav Farago) és Demeter Ödön (Edmund Demaitre) etiópiai tevékenységét is, külön hangsúlyozva, hogy pályafutásuk nemcsak sajtótörténeti szempontból jelentős. Rajtuk kívül e fejezetben emlékezünk meg Menczer Béláról, aki a londoni, emigráns etióp kormány egyfajta jogi tanácsadója volt 1936 és 1940 között.

A IV. fejezet a „gyarmatosított” Etiópia, azaz Olasz Kelet-Afrika és Magyarország kapcsolataival foglalkozik. Sajátos, hogy a korábbi népszövetségi magatartást (tartózkodás az Olaszország elleni szankcióktól) Magyarország „aprópénzre” akarta váltani. Már 1936-ban megalakult a Magyar–Etióp Kereskedelmi Kft., amelynek alapítói között ifj. Horthy Miklós is ott volt. 1937-ben hazánk gyarmatügyi egyezményt kötött Olaszországgal, amelynek alapján két millió líra értékű áruforgalom zajlott Magyarország és Olasz Kelet-Afrika között.

Magyarországra elsősorban déligyümölcsöt és kávéát szállítottak, míg Etiópiába magyar gyártmányú gépeket. Utóbbiak főként a Magyar Gépgyári Művek és a Ganz gyáraiban készültek, de tudomásunk van a szegedi Pick Szalámigyár próbálkozásairól is.

Sikertelen maradt ugyanakkor (a magyar diplomácia támogatása ellenére) az etiópiai ültetvényes gazdálkodásra való koncesszió megszerzése, elsősorban azért, mert az olaszok nem tudták pacifikálni az országot. Mindeközben Magyarországon sokak számára ígéretesnek tűnt az olasz gyarmattá váló Etiópia, de a kitelepedést az olasz állam mindvégig megakadályozta.

A fejezet további részében beszámolunk egy fasiszta magyar újságíró tudósításairól. Ratkóczy Tibor 1938-ban járta be Olasz Kelet-Afrikát az olasz hatóságok engedélyével. Beszámolója, minden fasisztoid vonása mellett is forrásértékű. Végezetül ugyancsak ebben a fejezetben számolunk be a korábban már említett két magyar orvos háború alatti és utáni tevékenységéről. Dr. Mészáros Kálmán csatlakozott a nemzetközi vöröskeresztes csapatokhoz, s az utolsó pillanatig teljesítette orvosi hivatását a front közvetlen közelében. Dr. Sáska László a háborúban nem vett részt, de a megszállás után szemtanúja volt az olasz törvénytelen ségeknek (mérges gázok használata, tömeggyilkosságok stb.). Ezekről készített beszámolója jelentős szerepet játszott később a nemzetközi fórumokon.

Értekezésünket függelékkel láttuk el, amelyben helyet kapott egy kronológia, térképek, a szöveghez kapcsolódó képmelléklet, illetve Menczer Béla kiadatlan önéletrajzának egy részlete, amelyben az emigráns etióp kormányral való kapcsolatáról írt.

III. Az értekezés új tudományos eredményei

Értekezésünk mindenképpen újdonsággal szolgál, mint kapcsolattörténet. Ráadásul, nem pusztán (a más, hasonló munkáknál általában jellemző) a formális politikai és kereskedelmi kapcsolatokat elemezzük, hanem az informális aspektusokat is. Újdonságnak számít egy fekete-afrikai ország magyarországi sajtó- és irodalmi prezentációjának bemutatása és elemzése. A politikai kapcsolattörténet terén is nyújtunk újumot, elsősorban az 1935–1936-os évek magyar külpolitikai dilemmáira nézve. Ugyancsak feltáratlan volt eddig a kereskedelmi kapcsolatok alakulása (különösen Olasz Kelet-Afrika vonatkozásában), ill. az etiópiai magyar emigránsok és utazók kiterjedt tevékenysége.

IV. További kutatási lehetőségek

Amint a múlt nem ismerhető meg eredeti teljességében, úgy természetesen értekezésünk sem hiánytalan. Az egyes részek tárgyalásakor mindig felhívtuk a figyelmet arra, hogy különféle irányokba milyen további kutatási lehetőségek nyílnak, illetve több esetben említettük, ha valamilyen forráshoz (pl. naplók, ritka folyóiratok) nem tudtunk hozzájutni. Ezek esetleges felbukkanása magától értetődően tovább gazdagíthatják munkánkat.

Ezen túlmenően, bár értekezésünkben a magyar–etióp kapcsolatokat a második világháborúval lezártuk, a téma kutatását a jövőben is folytatni kívánjuk. Az 1950-es években sor került a hivatalos kapcsolatfelvételre Magyarország és Etiópia között, s a rá következő évtizedekben (egészen a rendszerváltásig) kimondottan élénk és baráti kapcsolat alakult ki a két ország között. Etiópiában tucatnyi magyar vállalat tevékenykedett, míg Magyarországon ugyancsak jelentős számú etióp diák végzett egyetemet vagy főiskolát. Nem elhanyagolható az 1970-es, 80-as években Etiópiában dolgozó magyar orvosok száma sem.

V. A szerző fontosabb tudományos publikációi

„Oktatás és történelem Etiópiában”

In: Iskolakultúra, Pécs, 1999. 6—7. sz. pp 136–150.

„A Tengely kovácsai: Magyarország és az olasz—etióp konfliktus, 1935–1936”

In: Diákköri Dolgozatok I., Szeged, 1999., pp 64–104.

„A Népszövetség halála – Dokumentumok az olasz—etióp konfliktus történetéhez, 1935–1936”

In: Documenta Historica Vol. 44., Szeged, 2000. [szerk. és bevezető tanulmány]

„Magyarország részvétele Olasz Kelet-Afrika gyarmatosításában”

In: Világtörténet, 2002. tavasz–nyár, pp 58–65.

„Idegen és mégis magyar – A magyar Fiume története”

In: Limes, 2002. 5. szám, pp. 29–46.

„The History of Hungarian Fiume”

In: Études sur la Région Méditerranéenne, 2003. Vol XII, 85–104.

„Fiume during the Napoleonic Wars”

In: Études sur la Région Méditerranéenne, 2006. Vol XV, 21–28.

„Fiume a napóleoni háborúk idejében”

In: Kövér Lajos (szerk.): Bonaparte Napóleon koronája és üzenete. Szeged, 2007. pp. 69–76.

„Az Etióp Ortodox Egyház rövid története”

In: Borostyán-Kút, 2007. VI. 1. pp 2–13.

„Jezsuiták János pap országában”

In: Borostyán-Kút, 2007. VI. 1. pp 17–23.

„Sába, Etiópia és a Beta Izrael”

In: The Explorer Magazin, 2007/2. szám (február)

„Sziklaszilárd alapok. Etiópia ókeresztény sziklavilága”

In: A Földgömb, 2008. 4. szám, pp 54–59.

„Hungary and the Italo–Ethiopian Conflict, 1935–1936”

In: Aethiopia 11 (2008), pp 85–116.

„Participation of Hungary in the colonization of Italian East Africa”

Közlésre elfogadott tanulmány. In: Aethiopia (várhatóan 2009)